

KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL SONUÇLARI*

Robert HOLTON**

Çeviren: Kasım KARAMAN***

Özet

Küreselleşme bir dizi kültürel sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. Bunlar homojenleşme, kutuplaşma ve hibritleşme (melezleşme) olmak üzere başlıca üç tema altında analiz edilebilir. Homojenleşme tezi, küresel kültürün Batılı ya da Amerikan kültürü etkisiyle standartlaştığını öne sürer. Bazı kanıtlar bu görüşü desteklerken, kültürel alternatiflerin varlığı ve Batılı normlara karşı oluşan dirençler küresel kültürel gelişimin kutuplaşma ile daha iyi açıklanabileceği tezinin ileri sürülmesine yol açmıştır. Küresel karşılıklı bağlılık ve bağımlılık, her zaman kültürel benzerlik ya da uyumluluk anlamına gelmez. Kültürü standartlaştırmak ekonomik organizasyonları ve teknolojiyi standartlaştırmaya göre daha zor görünmektedir. Bu yüzden kutuplaşma tezi de sınırlıdır. Hibritleşme tezi ise kültürlerin birbirleriyle kültürel alışveriş içinde olduğunu ve birbirleriyle birleştiğini böylece melez ve senkretik formlar oluşturduğunu ileri sürer. Bu görüşü destekleyen kanıtlar başlıca popüler müzik ve dini hayattan gelir. Küreselleşmenin kültürel sonuçları bu nedenle çeşitli ve karmaşıktır.

GLOBALIZATION'S CULTURAL CONSEQUENCES

Abstract

Globalization has been associated with a range of cultural consequences. These can be analyzed in terms of three major theses, namely, homogenization, polarization, and hybridization. The homogenization thesis proclaims that global culture is becoming stan-

* Globalization's Cultural Consequences, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 570, Dimension of Globalization. (Jul., 2000), pp. 140-152.

** Robert Holton, Güney Avustralya'da, Flinders Üniversitesinde sosyoloji profesörüdür. Sosyal teori, Tarihsel Sosyoloji ve Göç gibi çeşitli kitapların yazarıdır. Son eseri 1998'te yayınlanan Küreselleşme ve Ulus-Devlet' tir (*Globalization and Nation-State*). Profesör Holton, 1995'te Avustralya Sosyal Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

*** Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, kasimkaraman@erciyes.edu.tr

andardized around a Western or American pattern. While some evidence supports this view, the presence of cultural alternatives and resistance to Western norms suggests that polarization provides a more convincing picture of global cultural development. Global interconnection and interdependence do not necessarily mean cultural conformity. Culture, it seems, is harder to standardize than economic organization and technology. Yet the idea of polarization has its limits, too. The hybridization thesis argues that cultures borrow and incorporate elements from each other, creating hybrid, or syncretic, forms. Evidence to support this view comes mainly from popular music and religious life. The cultural consequences of globalization are therefore diverse and complex.

Öyle bir toplumsal değişme çağında yaşıyoruz ki insanlar, sermaye, teknoloji, fikirler ve bilgi bize miras kalan kültürel ve siyasi sınırlar boyunca durmaksızın hareket halindedir. Bölgeler arası ticaret, göç, teknolojik yayılma, din değiştirme (dönüşümler) ve askeri fetihler gibi sınır ötesi süreçler yeni değildir (McNeill 1986). 2000 yılında bize görüldüğü şekliyle küreselleşme açıkça yaygın bir şekilde atıf yapılan 1913'teki küresel genişleme evresini de içeren önceki sınır ötesi aktiviteler ve uluslararasılaşmanın üzerine inşa edilmiştir. 2000 yılında konuşulmaya başlanan küreselleşme, etkisi 1913'te görülmeye başlayan daha çok küresel genişleme olarak ifade edilen sınırlar ötesi ve enternasyolizmin yükselişi üzerine kurulmuştur. Kendine özgü çağdaş küresel değişme, yine de kürenin çeşitli parçaları arasında karşılıklı bağımlılık ve bütünleşmenin yeni formlarıyla ilişkilidir. 1913'ten önceki gelişmelerin aksine günümüzde küreselleşme entegrasyon ve karşılıklı bağımlılığı zamansal ve mekansal boyutta artırmıştır (yoğunlaştırmıştır). Bu, genellikle zaman –mekan sıkışması olarak ifade edilir. (Harvey 1989). Bilgi teknolojisi sadece mesafenin despotluğunu yok etmekle kalmaz, aynı zamanda, zamanı sosyal değişimin önünde önemli bir engel olmaktan kaldıran küresel sanal gerçekliğin yaratılmasına da yol açar.

Günümüz, küreselleşme çağı olarak kavramlaştırılabilir ancak küreselleşmenin sınırları ve dinamikleriyle ilgili birçok şey hâlâ açıklığa kavuşmamıştır. Bu özellikle bu makalenin konusu da olan küreselleşmenin kültürel hayatla ilişkileri için doğrudur. Bu ilişki bağlamında bu makalede küreselleşmenin kültürel nedenlerinden ziyade kültür için küreselleşmenin sonuçlarına odaklanılmıştır. Bu sonuçlarla ilgili tartışmaları daha yakından

irdelersek üç temel pozisyonun varlığından söz edilebilir: küreselleşmenin kültürel birleşmeye yönlendirdiği homojenleşme tezi; Batılı küreselleşme ve onun karşıtları arasındaki kültürel savaşları öngören kutuplaşma tezi; son olarak; küreselleşmeyi sınır ötesi değişimlerle oluşan çeşitli kültürel repertuarın (birikimlerinin) bir karışımı olarak ele alan hibritleşme ya da senkretizm tezidir. Bugünkü haliyle bu pozisyonlar arasındaki tartışma empirik bir derinliğe sahip olmaktan ziyade spekülasyon bir durum arz etmektedir.

Bu tartışmayı çözmek adına Raymond Williams'ın "kültür" (1976, 87) kelimesinin İngilizce dilindeki iki ya da üç en karmaşık kelimedenden biri olduğunu belirttiği yorumunu hatırlamak yerinde olacaktır. Kültür kavramının pratik aktivitelerden öteye yüksek kültüre ya da inançlara ve değerlere göndermede bulunduğu fikri halen büyük oranda geçerliliğini korumaktadır. Bu durum, sosyal bilimlerde kültüre bir Sinderella (Külkedisi) statüsü kazandırdı. Siyaset bilimi ve ekonomi kültürü bir konuyla ilgili rasyonel bir açıklama ya da analiz gerçekleştirilemediğinde boşluğu doldurmak için kullanırlarken; sosyoloji ise kültürü yakın zamanlara kadar antropolojinin bakış açısıyla kavramlaştırılmaktaydı.

Clifford Geertz'in, çok atıfta bulunulan kültür tanımı tartışmayı inanç temelli bir odaktan pratik etkinlikler ve popüler bir bağlama doğru yöneltmiştir (genişletmiştir). Burada kültür, sembolik formlarda vücut bulmuş tarihsel olarak aktarılan anlam örüntüleridir. Bu örüntüler aracılığıyla insanlar hayata dair bilgi ve tutumlar geliştirirler ve geliştirdikleri bu bilgiyi diğerlerine aktararak devam ettirirler. (1973, 89). Burada dini sembolizm için olduğu kadar pratik bilgi için de; Chogin için olduğu kadar Coca-Cola için de bir yer vardır. Buraya kadar tamam. Fakat hızlı sosyal değişim çağında kültürün tarihsel sürekliliğine yapılan vurgu ne kadar gerçekçidir? Kültürün düzen kurma işlevi küreselleşmenin etkisi altında hâlâ devam eder mi? Eğer öyleyse kültür hâlâ uluslar düzeyinde (Türk kültürü, İngiliz kültürü gibi Ç.N.) organize edilmiş şekilde mi kalacak yoksa daha geniş bölgesel hatta küresel kozmopolit bir kültürden mi söz edilecektir? Eğer öyle değilse ya Marks'ın "bütün katıların havada erimesi" öngörüsüyle mi karşı karşıya kalacağız ya da kimlik politikaları ve kültürel kimliğin Balkanlaşması (bölünmesi, parçalanması Ç.N.) durumuyla mı karşı karşıya kalacağız?

HOMOJENLEŞME TEZİ

Küreselleşme hakkında belki de en yaygın inanç kültürel özellikler ile pratiklerin birbirine yaklaşmasıdır. Günlük hayattan örnek verecek olursak Singapur, St. Louis ya da Sao Paulo'daki bir alışveriş merkezi ya da bir otel birbirine çok benzerdir. Dünyanın Caco Cololaşması ya da McDonağlaşması gibi ibareler küresel kültürün küresel ekonomiyi takip ettiği inancını yansıtır. Bu bağlamda homojenleşme, Batılılaşmaya hatta Amerikanlaşmaya denktir. Bu bakış açısından, değişim mekanizmaları piyasa ekonomisi ile çok uluslu şirketlerin küresel stratejilerinin dünya çapında yaygınlaştırılması ile ilişkilendirilir. Bu tip tüketim kapitalizmi, standartlaştırılmış marka imajı kitlesel reklam kampanyaları ve çoğu üçüncü dünya ülkesi insanın Batılı ürünlere ve Batılı servislere verdikleri değer üzerine inşa edilir. Küresel bir tüketime oluşturulması sadece küresel ürünlerin bir ihtiyacı karşılanmasına bağlı değildir. Aynı zamanda, reklamlar ve Hollywood kültür endüstrisi aracılığıyla zenginlik rüyaları, kişisel başarı ve erotik zevkler de satışa sunulmaktadır. Titanic veya Terminatör gibi filmler dünya çapında milyonlarca kişi tarafından seyredildiğinde, Amerikan ve Batı duyarlılıklarının da diğer kültürel birikimle birlikte transfer edilmesi tehlikesi vardır.

Bu homojenleşme görüntüsü 1950'lerden bu yana açık bir şekilde küresel iletişim ve bilgi teknolojisi alanındaki son gelişmelerle daha da arttı. Microsoft, Motorola, Yahoo! ve Amazon.com bu sürece yeni katılmalarına karşın kültürel ikonlar olarak muhtemelen McDonald's ve Coca Cola'dan daha baskın bir statüye sahipler. Yukarıdan aşağıya dayatılan fast-food ve alkolsüz içecek pazarı yerini özellikle dünyanın daha zengin kesimlerinde hızlı bir şekilde interaktif internet kültürüne bırakmaktadır. Bu küresel tüketici kültürünün hem çok hızlı bir biçimde değiştini hem de şu anki haliyle güvenli olmaktan ve değişmezlikten uzak olduğunu göstermektedir. Bugün için açık bir şekilde bilmediğimiz şey ise internet gibi yeni küresel iletişim teknolojilerinin bilgi alışverişinde bir birlikteliğe yol açmanın ötesinde neleri getireceğidir. Web-site gezgincilerinin Neo Nazi, anti-semitizm ve pornografiden, Puriten vaizler, Kur'an yorumcuları ve Zapatista politik programlarına, gündelik e-ticaret formları ile büyük şirketlerin imaj oluşturma materyalleri gibi çok çeşitli içerikleri tüketmeleri, internetin özel olarak herhangi bir kültürel sonuca hizmet edip etmeyeceği noktasında bizi karanlıkta bırakmaktadır.

Homojenlik tezinin diğeri bir boyutu dünyanın çeşitli yerlerindeki elitlerin eğitim, ekonomi ve siyasal hayatta Batılı toplumlara entegrasyonudur. Harvard'ta, Oxford'ta, Sorbon'da ya da Sidney üniversitesinde Batılı eğitim tecrübeleri sadece bilginin Batılı formlarını yaymakla kalmaz aynı zamanda Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) gibi küresel ortaklıklarla uluslararası organizasyonların işleminde kişiler arası değerler ağının oluşmasına yardım eder. Bu anlamda küresel kültürün gelişmesi sadece yoğun alışveriş stratejileri ile değil, aynı zamanda, ulus aşırı küresel elitin ilgileri ve oluşumuyla gerçekleştirilir. Ancak çok daha az net olan husus bu gelişmelerin ulus üstü bir kosmopolitanizm etrafında bir bütünleşme sağlayıp sağlamayacağı ile ulusal ve belki de bölgesel işbirlikleri arasındaki fay hatlarının önemini koruyup korumayacağıdır. Aslında küresel ekonomi ve politika, işlevini etkili bir şekilde yerine getirmek için elitler arasında özellikle inanç ve kimlik boyutunda tam anlamıyla bir kültürel homojenliği gerektirmeyebilir.

Dinamik bir yol olarak kabul edilirse homojenleşme tezi hakkında çok şey söylenir. Ancak o bir takım eleştirilere ve sınırlamalara maruz kalır. Birincisi; Amerikanlaşma ile küresel kültür arasındaki güçlü ilişki abartılmaktadır. Bu durumun bir nedeni Birleşik Krallık ve Fransa gibi diğeri Batılı devletlerin yakın geçmişteki sömürgeleri ile kurdukları özel kültürel ilişkiyi sürdürmeleridir. Bu devletler önceki sömürgelerindeki göç desenlerinden spora, yemekten dini uygulamalara birçok alanda etkilerini sürdürmektedir. Batılı devletlerin birçok kültürel varsayımları eski sömürge ülkelerinin kanun ve siyasetlerinde vücut bulmuştur. Beyzbol, kriket çılgınlığı Hindistan'da tercih edilen bir kitle sporu değildir. Hatta eski Fransız Kongo'sunda tüketilen Coca Cola, US lisansı altında yerel olarak üretilen şişeli formda değildir. Kültürel statü arayan Fransızca konuşan Kongolular için teneke kutular Avrupa'dan ithal edilir (Friedman 1994). Paris kültürel mıknatıstır, New York veya California değil.

Amerikanlaşmaya karşı koyulan sınırlar, Avrupa, Japonya ve Batılı olmayan nüfuslarda kültürel direnç formlarıyla oluşturulur. Shiller'in (1976) belirttiği gibi bu direncin siyasal etkileri UNESCO ve diğeri hükümetlerin medyayı düzenleme çabalarına ABD'nin sürekli karşı çıkması nedeniyle

azalmış olabilir. Fransa ve Avustralya gibi ülkelerde yerel içerik düzenlemeleri ile film şirketlerine uygulanan sübvansiyonlar yoluyla ulusal kültür endüstrilerinin korunması oldukça sınırlı gerçekleştirilebilmiştir. Bunlar Hollywood veya Disney’i kesinlikle gözden düşürmemesine karşın ulusal kültürel çıktılarının tanıtımına net bir şekilde olumlu etkide bulunmuştur. Bu arada, Fransız kültürel etkisini UNESCO’nun kültürel ve sosyal uygulamalarında açık şekilde görmek mümkündür. Bu sosyal gelişmenin ekonomik rasyonalizm yerine proaktif kamu (devletçi, ÇN.) siyaseti tarafından gerçekleştirilmesine dayanır.

Daha genel anlamda, Arjun Appadurai’nin (1980, 170) oluşturduğu bakış açısıyla, çoğu ülkelerde kültürel tehditler sıklıkla Amerikanlaşmadan çok, diğer kavramlarla anlatılır. Bu yüzden Kamboçyalılar için Vietnamlılılaşma, Sirilankalılar için Hintlileşme, Koreliler için Japonlaşmada vs. olduğu gibi İranlı Jaya insanları için Endonezyalılılaşma, Amerikanlaşmadan daha kaygı verici olabilir. Başka bir deyişle, kültürel güç, ABD merkezli bir merkez-çevre ilişkiler sistemi içinde organize edilmekten ziyade çok merkezlidir. O, Sunset Boulevard veya Manhattan’dan olduğu kadar Bombay, Mekke ya da Vatikan’dan da yayılabilir.

Sonuçta, Amerika, birkaç sektör dışında, çok uluslu ortak işbirliğini yönlendiren baskın bir güç değildir. Eğer biz Coca Cola, McDonald’s ve Microsoft dışında, örneğin, giyimde Benetton, cep telefonlarında Nokia ve Ericson, basın yayında Bertelsman gibi Avrupalı ortaklıklara bakarsak, bütün bunlar önemli küresel varlıklardır ve Amerikanlılaşma konularıyla birleştirilen kültürel imgelere birçok karşıtlıklar sunar. Örneğin Benetton, “Benetton’un birleşik renkleri” fikri çerçevesinde çok kültürlü imgeler tasarlar. Bununla ilgili olarak farklı pazarlarda tüketici isteklerindeki değişimi canlı tutan üretim stratejileri, desenler, alışveriş gelişmeleri ve üretimin standartlaşması terk edilir. Burada, köken olarak Japonya’da ortaya çıkan ve yerel alışverişe duyarlı küreyerelleşme fikri (Robertson 1995), yerel ve küreselin bir karşıtlık içinde olmaktan ziyade birbirini besleyen süreçler olarak görülmesi için ortaya atılmıştır. “Küyerel” (Glocal) terimi, İsveç telekomünikasyon ekipmanları firması Ericson’nun (1998) belirttiği gibi, “pazarın, müşterilerin ve ürünlerin birçok bağlamda küresel ancak içerik ve tasarım açısından yerel” olduklarını anlatmak için kullanılır (6).

Şimdiye kadar ki tartışma küresel ekonomik birleşmenin piyasa odaklı bir liberal kapitalist ekonomiye doğru olduğu yönündeki düşünceye meydan okumamaktadır. Aynı zamanda popüler ve elit kültürdeki belirli homojenleşmelere yönelik kanıtlarla da ters düşmemektedir. Fakat o kültürel modernleşmenin herhangi bir mekânda aynı görüldüğü ya da ekonomik küreselleşmenin bizi doğrudan kültürel Amerikanlaştırmaya götürdüğü şeklindeki basite indirgenmiş düşüncelere karşı çıkar. Bu sadece homojenleşme yaratmak için Batı'nın çabalarının bir sınıra ulaşmasıyla değil, aynı zamanda kürenin çeşitli yerlerinin farklı kültürel tarihlere ve kürenin diğer yerleri ile birbirine benzemeyen kültürlerarası ilişkiler içinde oluşu ile açıklanabilir. Burada Batı ile ilişkilerin tarihsel bağlamı her ülke için oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin, Afrika ve Karayip dünyasının Batı ile ilişkileri doğrudan sömürge ve köleleştirme üzerinden kurulmuşken, başka yerler açısından çeşitli ekonomik, kültürel ve dilsel (linguistik) baskılar söz konusudur. Japonya örneğinde ise göreceli bir siyasi ve ekonomik özerklik vardır. Hindistan'daki Britanya sömürge yönetimi, tarihi olarak, okuma yazma bilen orta sınıfı Ankliganlaştırılmış bir eğitime tabi tutarken, Britanya Afrika'sının birçok bölümünde ileri eğitim altyapısı sadece Britanya üniversitelerinden mali açıdan akreditasyon alabilmiş çok az sayıdaki yerde sağlanmıştır. Bangalore başta olmak üzere Hindistan'nın çeşitli bölgeleri günümüzde bilgi teknolojileri tasarım ve üretim merkezi haline gelirken, Güney Afrika gibi birkaç istisna dışında Afrika kıtası küresel bilgi toplumuna çok az entegre olabilmıştır. Bugünkü küreselleşme sürecinin kültürel kabulleri ve sonuçları değişik ve karmaşık tarihsel miraslar aracılığıyla kırılır. Hatta coğrafi olarak ayrışmanın zorlukları yok edilebilir olmasına rağmen, küreselleşmenin geçmişin günümüz üzerindeki etkilerini sildiğine dair bir tespite bulunmak çok güçtür.

KUTUPLAŞMA TEZİ

Çağdaş dünyada kültürel homojenleşmenin sınırları kutuplaşmanın bir kanıtı olarak sık sık dile getirilmektedir. Kozmopolitleşmekten daha çok ulusalcılıkla, kültürler arası işbirliği kadar etnik temizlik ve nefrete dayalı politik kimlikler ile uluslararası hoşgörü ve nezaketten daha çok uygarlık çatışmalarıyla oluşturulan küresel güvensizlik ile karakterize edilen bir dönemde, bu alternatif düşünce hakkında çok şey söylenebilir. Bilginin

küreselleşmesiyle oluşan teknolojik değişmeler, deneyimlerin paylaşımı ve kültürler arası diyalog için kullanılabilmesi kadar ırkçı bir nefret ve etnik ulusalcılığın müdafaası için de kolaylıkla kullanılabilir. Bu teknolojiler Benedict Anderson'nun (1994, 326) "uzun mesafeli ulusalcılık" olarak adlandırdığı bir tarzla etnik diasporalar tarafından kullanılmaktadırlar. Teknolojinin bu şekilde kullanılması kültürel küreselleşmenin uluslararası bir kimlik doğuracağı tezini doğrulamamaktadır. Kültürün küreselleşmesi, ekonomik etkinlik veya politikaların küreselleşmesinden daha zor gibi görünmektedir.

Edward Said, Samuel Huntington ve Benjamin Barber gibi çeşitli analistler, kürenin dikotomik bir şekilde sevgi ve barıştan ziyade nefret veya çatışma ile bütünleşmiş bir dünya olduğu düşüncesinin oluşmasında büyük etkiye sahiptirler. Said etkili çalışması *Oryantalizm*'de (1978), Batılı ve Batılı olmayan hayat tarzları arasında kurulan kültürel dikotomileri inceler. Said'e göre Batının kültür emperyalizmi güç söylemleri aracılığı ile hareket eder. Bu söylemde Batılı olmayanlar doğası itibariyle Batıdan çok farklı olan bir öteki olarak inşa edilirler. Buna verilebilecek başlıca örnek nesiller boyunca Batılı sömürgeciler, kâşifler, akademisyenler, romancılar ve ressamların Orta Doğu İslam dünyasını Şark olarak inşa etmeleridir. Doğu, tipik olarak otoriter, erotik, değişmeyen ve gelişmeyen olarak görülmesine karşılık; Batı, hoşgörülü, akılcı, yenilikçi ve dinamik olarak yapılandırılır. Buradaki esas nokta, bu ikiliklerin (dikotomilerin) bazı doğrulara işaret etmediklerinden ziyade doğrunun güç ve kontrol kurmak amacıyla araçsallaştırılmasıdır. Gerçek etki, ötekinin deneyimlerine önem vermemek ve hiçe saymaktır. Bu bağlamda günümüzde Araplar ve İslamcılarının Batı basmakalıp yargısında şiddet yanlısı teröristler ve uzlaşmaz köktendinciler olarak görüldüğü belirtilebilir.

Said, şarkiyatçılar ve seyyahlar arasında mevcut olan çok çeşitli görüşleri ihmal ettiği için eleştirilir. Hatta bunlar içinde kültürler arası temas yoluyla bir nevi Doğulu olanlar da vardır. Bu argümanın haklılık payı büyüktür. Ancak birbirlerinden farklı biçimlerde düşünen insanlardan oluşan güçlü kültürel dikotomlarla parçalanmış bir dünya fikri, yine de önemini korur. Said zaman içinde ister Müslüman ister Afrikalı olsun, Batılı olmayan insanlar tarafından Batının öteki olarak görüldüğü paralel dikotomlar

üzerine daha fazla eğilmiştir. Bu bağlamda Batıcılık, Oryantalizm veya Afrosentrizmin aynadaki yansıması gibidir. Bu görüşte Batı, ahlaksızlık ve patolojik bireyselliğin görüldüğü yer iken, Doğu ya da Afrika, ahlaki düzene saygılı ve topluluğa bağlı olarak görülür. Bu yolla, küresel kültür, iki karşıt kültürel strootip arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak sunulur. Said'in kendisi kültürel olarak Batıyı ikinci derecede gören fikirlere sempati ile bakarken bile, İslam merkezli ya da Afrika merkezli dünya görüşlerini ret eder.

Küresel kültürel kutuplaşmanın devam ettiği fikri yine de yaygın bir geçerliliğe sahiptir. Buna örnek Samuel Huntington'nun (1996) Batı ile İslami-Konfüçyan eksenindeki¹ oluşum arasındaki medeniyet çatışması hakkında ileri sürdüğü tez ile verilebilir. Huntington'a göre, jeopolitik soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte küresel çatışma, kültür savaşlarına şahit olacaktır. Bu kültür savaşları ise muhtemelen "küresel medeniyetler savaşına" yol açacaktır. Küresel kültürde kırılmalar meydana getiren medeniyet fay hattı, olimpiyat oyunlarının yer seçimi veya insan hakları gibi konular üzerindeki anlaşmazlıklarda kendini göstermektedir. Küresel kültür politikalarında Batılı uluslar oyunlar için Batı'da bir yer seçme ve insan haklarından yana çizginin bir tarafında durma eğilimindeyken Batılı olmayanlar diğer tarafta durma eğilimindedir. Bu tartışmalar, Said'in belirttiği gibi, kısmen insanların tarih boyunca hep zıtlıklar bağlamında düşünmelerinden ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tartışmalar aynı zamanda daha yakın zamanlardaki sosyal eğilimleri de yansıtır. Huntington'a göre ekonomik gelişme Doğu Asya'yı daha kararlı yapmıştır. Bu süreçte yeniden canlanan İslami kimlik politikaları, anlam ve istikrar için önemli bir kaynak ve umut haline gelmiştir. Bu umut Batı baskınlığına karşı gelişen bir umuttur ve köklerini hızlı bir kırdan kente göç eden Müslüman nüfusa dayandırır.

Benjamin Barber (1995) küresel kültürel kutuplaşmayı Mcworld ve cihat kavramları arasındaki çatışmayla karakterize eder. Bu güçlü metaforlar bir yanda küresel tüketim kapitalizmini, diğer yanda haksızlığa uğrayanlar için fundemantalist (köktenci) adalet mücadelesini simgeler. Mcworld

¹ İslami-Konfüçyan eksen İran, Pakistan ve Çin arasındaki ekonomik, politik, askeri ve kültürel işbirliğini ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır (Ç.N). (Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (9. Baskı), Okuyan us Yay., İstanbul, 2011, s. 357-358).

fastfood'un (McDonalds), hızlı müziğin (MTV) ve hızlı bilgisayarların (Apple Mac) oluşturduğu bir kombinasyonun aracı, cihat (Arapça kutsal savaş ya da adalet) kültürel fundamentalizm ve kabile sisteminin güçlerini simgeler. Cihat, adaletin izinde toplumcu siyasal hareketlilik içinde haksız kazançtan manevi bir kurtuluşu vaat ederken Mcworld bütünüyle değiştirilmiş kültürel üretimin ruhsuz tüketimiyle bizi bir birimize bağlamayı vaat eder.

Küresel kültüre kutuplaşma yaklaşımı çağdaş dünya ile ilgili birbiriyle ilişkili ve güçlü iki hikâyeye söyler. Çoğu yorumcular yaklaşımın sadeliği sayesinde ikna olmuştur. Bu bağlamda birçok kanıt bu görüşle tutarlıdır. Olayları homojenleşme yerine kutuplaşma üzerinden düşündüğümüzde birçok ilginç konu gündeme gelir. Değinilmesi gereken hususlardan birisi Batılı küreselleşmenin kültürel dirençle karşılaşmış sınırlandırılmış olmasıdır. O ondan öncekilerin bütününe taşımaz. Az araştırılmış olan ikinci konu ise, bu direncin doğası ile ilgilidir. Bu direnç Barber'in çalışmalarında birçok kez ileri sürüldüğü gibi, savaşan kabileler içindeki parçalı küresel kültüre hizmet eden bir çeşit anti-globalizm midir? Yoksa Huntington'un bir tür alternatif küreselleşme olarak gördüğü Batılı liberal demokrasiye meydan okuyan İslami-Konfüçyan eksen oluşumu mudur? Ve tüm bu tartışmalar içinde Afro-sentrizm veya Panislamizm gibi kapsam bakımından küreselden az ulusaldan fazla olan hareketleri nereye yerleştirebiliriz?

Böyle gelişmeleri sürükleyen mekanizmalar, İslam gibi dünya dinlerinin küreselleşme eğilimlerini içerir. Bu bağlamda, monoteizm, coğrafi olarak birbirinden ayrılmış, birbirleri ile asla karşılaşmayacak inananlar arasında bir bağ kuran hayali cemaatlerin gelişmesini cesaretlendirir. Bu özellikle ekonomik küreselleşmenin dışında kalmış ya da ekonomik küreselleşmeyle moral açısından uyuşamayan birileri tarafından bir çeşit ruhani küreselleşme olarak görülebilir. Ekonomik küreselleşmeye direnci teşvik eden diğer önemli bir mekanizma da, ister insanların kendi isteğiyle, ister kölelik için, isterse de sığınma amaçlı olsun kitlesel göçlerdir. Bu, birbirlerinden farklı yerlerde veya kıtalarda yaşamalarına rağmen ortak dini, etnik ya da dilsel mirası paylaşan insanlar arasında küresel diasporik topluluklar oluşturur. Örneğin, Jamaika başta olmak üzere Afro-Karayip'li eski esir halk arasında ortaya çıkmış olan Rastafarianizmde, Yeni Babil olarak Batı'nın ahlaki

çürümüşlüğüne ve Etiyopya'nın Zenci Kralı Haile Selassie'nin tanrılığına inanılır. Ancak bu hareket şimdi Karaibli halkın göç ettiği ve Rastafaryan kültürünün CD, kaset ve kayıtlarla yayıldığı Londra ve NewYork gibi Batılı başkentlerde de görülmektedir. Bununla birlikte, Batılılaşma sürecini tersine çevirme süreci aracılığı ile beyaz gençlere ulaşmış olsa da, İslam örneğinin aksine, bu akım daha az küreselleşmiştir.

Konfüçyan, İslamcı ve Afro-Amerikan dünya arasındaki birliğin organik ve kültürel olmaktan ziyade episodik ve siyasi olarak yönlendirildiği şeklindeki itirazla karşı, İngilizce konuşan dünya ile Fransızca-Almanca-İspanyolca konuşan dünyalar arasındaki Batı birliğinin öncekine göre daha güçlü olup olmadığı üzerinde durulması gereken bir meseledir. Huntington'a göre, Batı, modern olmadan önce de Batı'ydı. Bu yüzden, eğer bu böyle ise, sadece gerçek anlamda modern dönemde meydana gelmiş olan liberal gelenekle Batı'yı tanımlamak daha zor olur. Eğer Hıristiyan âlemin uzun bir geçmişten beri, kâfirlığe karşı tarihsel birliği var ise, 20. yy boyunca liberalizme olan tutarlı bağlılık, Batı'nın İngilizce konuşan yerlerinde, diğerlerinden daha güçlü bir birlik oluşturduğunu göstermiştir. Eğer "Avrupalılar hangi ortak değerlere sahiptir?" sorusuna cevap vermek kolay değilse (Delonty, 1995), o zaman Batı uygarlığının özünü belirlemek daha da zor bir hale gelir. Bundan dolayı, Batı'nın tarihsel bütünleşme fikirleri, geniş anlamda mitsel bir işleve sahiptir.

Kutuplaşma tezi, yer ve zaman içinde hikâyeyi anlatanların konumuna bağlı olarak iyi ve kötü, kutsal ve kutsal dışı arasındaki mücadelenin her iki versiyonunu da içeren bir anlatıya dönüşmektedir. Esas problem Huntington'un (1996, 130) "İnsan nefret eder" deyişiyle ileri sürdüğü gibi, hikâyenin oldukça basit ve aynı zamanda belki de çok kötümser olmasıdır. Bu önerinin bir sonucu olarak kendimizi kim olduğumuzdan çok, kim olmadığımız üzerinden tanımladığımız sınırlanmış kimlik tanımlamaları galip gelir. Etnik ulusalcığın ve kimlik politikalarının yeniden güçlendiği dünyada, insan doğasına bu şekilde bakmak için hayli empirik delil mevcuttur. Buradaki problem, kavramın açıkladığından daha çok, ihmal ettiklerinin olmasıdır. Temelde göz ardı edilen şey, çoklu ve katmanlı kimlikler ile melez ya da senkretik kültürel formların olduğudur.

HİBRİTLEŞME TEZİ

Kültürel antropolog Ulf Hannerz'in (1992) çerçevesini çizdiği aşağıdaki örneği düşünelim: Avrupa ülkeleri her yıl milyonlarca kişi tarafından seyredilen...televizyonda yayınlanan şarkı yarışmasında karşılaşırlar. Bu yarışmaya katılmak üzere önce her ülke kendi birincisini seçer. Birkaç yıl kadar önce kendi ulusal yarışmasından sonra İsveç'te bir tartışma patlak verdi. Birincilik için Finlandiyalı bir kadının ve ikincilik için de Afro-Amerikan bir kadının sergilediği performans uygun bulundu. Her ikisinin de İsveç toplumunun yeni heterojenliğini temsil ettikleri düşünüldü. Tartışılan şey, kazanan şarkının nakaratı "Dört Buggs ve bir Coca Cola" ("Four Buggs ve a Cocacola") idi. Bugg, bir sakız markasıdır. Bu iki markadan Coca Cola daha da tartışmalıydı. Çünkü Coca-Cola yaygın biçimde bir kültürel emperyalizm sembolü olarak anlaşılmaktaydı. Daha az dikkat çeken şey kazanan bestenin bir Calypso olmasıydı (1992).

Bu anekdot dikkatleri hibritleşme ya da senkrezizasyon olarak isimlendirdiğimiz ve karmaşık küreselleşme kumaşındaki üçüncü dokumaya çeker. Bu tez kültürlerarası değişim ve çeşitli kaynaklardan doğan kültürel unsurlar arasındaki ortaklığı merkeze alır. Nasıl biyolojik hibritler farklı kaynaklardan genetik materyali bir araya getirirse, hibrit sosyal pratikler de bir dizi kaynaktan gelen kültürel unsurları birleştirir. Homojenleşme ve kutuplaşmanın önemini kabul etsek bile, bu iki baskın doku, küresel kültürü oluşturan kompleks ve çok boyutlu unsurları açıklamada yeterli değildir. Hannerz, küresel kültürün ihmal edilmiş bu yönünü ele aldığı konuşmasında "kültürel etkileşim ve mübadelenin sürdürüldüğü bir bölge" olarak tanımladığı kiliselerin dini öğretisini ödünç alır.

Göç, sınır ötesi istihdam ve kolonileştirme gibi mekanizmalar yoluyla oluşan kültürler arasındaki dolaşım, kültürler aracılığı için muhtemelen gerekli ancak yeterli değildir. Dahası dolaşım daima bu şekilde ilerlemez. Siyasi sürgünler, sürgünde oldukları ülkeyle bütünleşmenin artmasından çok daha tipik olarak bir gün topraklarına geri dönme rüyası taşırlar. Eğer yolculuk önyargı ve peşin hükümlerle yapılırsa, süreç bir fikri genişletmekten çok o fikri daraltabilir. Kültürel olarak farklı nüfusların göçleri kültürlerarası değişim için görünüşte umut verebilir; ancak aynı şekilde nefret dayanışmasına bağlı olarak da gerçekleştirilebilir.

Nefret yerine kültürlerarası değişimin gelişmesi için göçten ziyade farklı kültürden gelen insanlar arasındaki evlilik daha anlamlı bir işleve sahip olabilir. Bu Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce yazılan İsrail Zangwill'in meşhur oyunu Erime Potası (The Melting Pot) (1914)'nın ana temasıdır. Hepdige (1987) tarafından daha yakın bir zamanda gerçekleştirilen çalışma, bir İngiliz ve göçmen şehri olan Birmingham'daki bir "beyaz" görüşmecinin yorumlarını aşağıdaki gibi alıntılar:

İngiltere'de daha fazlası var. Hindistan'a hoş geldiniz kardeşler!
Bu Karaibli!...Nijeryalı!...Bu İngiltere değil, adamım!...Balsall
Heath erime potasının merkezidir; çünkü dışarı çıktığım zaman
gördüklerimin hepsi yarı Arap yarı Pakistanlı yarı Jamaikalı yarı
İskoç'tur. Bilirim ki çünkü ben de yarı İskoç yarı İrlandalıyım. Ben
kimim? Ben nereye aidim? Ben şimdi geniş, birçok aidiyeti olan
biriyim. Yeryüzü benimdir. (158-59)

Bununla birlikte sadece evlilik yoluyla oluşan mikro ilişkilerle değil aynı zamanda kültürel ilişkinin daha az uygun formları da farklı kültürel arka planlardan gelen insanların birbirleriyle temas kurmalarını sağlamaktadır. Koloniyal işgal ve emperyal hâkimiyet bir örnek teşkil eder. Klasik dünyada, eski Roma'nın Akdeniz Yunan dünyasını fethi, Yunan kültürünün mirasını Roma'nın almasıyla sonuçlandı. Hindistan'ın İngiliz İmparatorluğu üzerindeki kültürel etkisi daha az olmasına karşın yinede din, kültür ve siyaset alanlarında yaptığı etki ile kültürel yaşamda senkrenik formların oluşmasına yol açmıştır. Bu ulusal bağımsızlık ve kültürel özgürlük tartışmaları içinde kendi kendini yönetme ve liberal demokrasinin Batılı modelleri ile bütünleşme ya da çoğu Batılıların manevi hayatlarının Doğuluşması şeklindeki teosofi² hareketleri içerir.

Kültürel hibritleşme ya da senkretikleşme fikri, dini ve manevi hayat, edebiyat ve çağdaş sanat, müzik (dünya müziği ve caz dahil) gibi olaylar dizi-

² Eski Yunancada "tanrı" anlamına gelen theos ile "bilgelik" demeye gelen sophia'dan türetilmiş "Tanrı'nın bilgeliğine ulaşma yolu" anlamındaki terim:"tanrıya-erme-bilgisi". Kişinin gizemci(mistik) bir iç yaşantıyla, içrek (bâtını) öğretilerle, gizlici (okültist) etkinliklerle tanrısal bilgelige ulaşacağını; Tanrı'nın bilgisine ermeyle de tüm bir "oluş"un ya da evrenin sırrına varacağını öne süren öğretilerdir (Ç.N). (<http://www.turkcebilgi.org/sozluk/felsefe-terimleri/teosofi-11688.html>).

sine çok başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Fakat onun kapsam ve ölçüğünü değerlendirmek zordur. Bunun bir nedeni bu kültürel yönelimin oldukça bulanık kavramsal statüsüdür. Birmingham'lı görüşmeci yanıtında kendini yeryüzüne ait “geniş bir insan” olarak görmesi kozmopolitleşme duygusu ile kültürel bütünleşmeden doğan bir hibritlik duygusuna dayanır. Hibritlik yine de bu örneğin akla getirdiğinden daha soyut etkilere sahiptir. Bu Afrika kökenli Amerikalı ya da “yarı İskoç ya da yarı İrlandalı” gibi bölünmüş (‘-‘ tire konulmuş Ç.N.) kimliklerin oluşumuna ve bu sayede dünyadaki kültürel üyelik duygusuna yol açacaktır.

Kozmopolitanizm düşünce tarihinde zaman zaman üzerine değinilen bir konu olmasına rağmen küresel kültürün sosyal tarihinde daha az dikkat çeken bir konudur. Hannerz'e göre kozmopolitanizmin tanımlayıcı unsurları kültürel merkezlerin çoğulluğuna yönelik bir eğilim, ötekiler ile etkileşime girmeye hazır olma ve farklı kültürel ortamlardaki yeterlilikleri gerektirir. Bu yaklaşım bize kültürün sadece değer ve tutumlardan ibaret olmadığını, fakat aynı zamanda özünde düşünce kadar eylemle ilgili pratik konularla da ilgili olduğunu hatırlatması bakımından faydalıdır. Yerellik doğası açısından tepkiseldir. Dışarıya ve de genellikle değişime karşı sınırlar inşa eder. Ancak kozmopolitanizm yeni kültürel tecrübeleri arama ve bunları kişisel repertuara dâhil etme bağlamında büyük ölçüde proaktiftir.

Uluslararası diplomatlar, bürokratlar, küresel hareketliliğe sahip akademisyenler, gazeteciler ve iş adamları gittikçe bir meslek grubu olarak görülmekte ve birden çok kültürel bağlamda kendilerini göstermektedirler. Yukarıdan aşağı oluşturulan bu listeye, göçmen işçiler, denizciler, yardım için çalışanlar, müzisyenler, sanatçılar, hacılar ve sporcular gibi alttan üste oluşturulan kategorilerde dâhil edilebilir. Ancak uluslararası tecrübeler ile mesleki ağların ne oranda kozmopolitanizmin farklı bağlam ve formlarına dönüştüğü sorusu hâlâ cevaplanmayı beklemektedir. Çeşitli ülkelerden gelip Birleşmiş Milletler ya da Dünya Bankası'nda çalışan diplomatlar ve bürokratlar, yeni kimlik formları ve dünyaya yönelik yeni eğilimler mi geliştiriyorlar yoksa onların eylemleri hâlâ ağırlıklı olarak ulusal ya da bölgesel normlar tarafından mı yönetiliyor, böylece ulus ötesi olmaktan ziyade uluslararası bir doğaya mı sahiplerdir? Kozmopolitlik, öncelikli amacı insanlık olan Sınır Tanımayan Doktorlar veya uluslararası Kızıl Haç örgütü gibi sivil oluşumların yardım çalışanları arasında daha mı güçlüdür? Bu gibi sorulara henüz çok az yanıt vardır.

Hakiki anlamda kozmopolitlik, nispeten nadir olarak gerçekleşebilir. Dünya dili Esperanto'nun başarısızlığı kuşkusuz bu sonucu işaret eder. Bununla beraber, bu, küresel senkretizmin veya hibritliğin önemini gölgelememelidir. Bu kültürel formların kozmopolitanizmin ifade ettiği kadar olmasa da bir şekilde bağlam ötesi oldukları anlamına gelir. Bu hibritleşme yaklaşımının temsil ettiği başlıca kavramsal ilerleme şunu belirtir: kültürler olarak adlandırılanlar birbirine öyle karışmıştır ki artık herhangi saf veya diğerlerinden farklı gerçek (orijinal) kültür yoktur. Nüfusun göç etmesi ve bununla birlikte insanların birbiriyle karışması anlamındaki bu küreselleşme, bin yıldır olmasa da hibritleşme dürtüsünü sürekli arttırarak yüzyıllardır genişletmektedir. Tıpkı biyolojik ırk düşüncesinin kültürel ve sosyal farklılaşma için yapay bir temel olması gibi analitik bir bakış açısından saf içsel özelliklerle tanımlanan farklı kültürler fikri de aynı şekilde yapaydır. Kültürel aktörler dışarıdan alınmış kültürel unsurların dışarıdan alındığını bilmeyebilirler ya da bunları yerelleştirme eğilimde olduklarından bu ödünç alma işlemi bilmek istemeyebilirler.

SONUÇ

Küreselleşmenin kültürel sonuçları ile ilgili soruları cevaplamak kolay değildir. Bunun nedeni büyük teorilerin küresel kültürel gelişmelerin karmaşıklığını ve çeşitliliğini uygun biçimde açıklamakta başarısız olmalarındandır. Homojenleşme önemlidir ancak baskın bir eğilim olmaktan uzaktır. Kutuplaşma tezi, karşıt eğilimlerdeki karmaşıklığın ilk düzeyi ile ilgilidir fakat kültürlerarasıcılık ve hibritleşmeyi kabul etmez. Senkretikleşme perspektifi, diğer iki yaklaşımı doğrulayıcıdır, çünkü karşılıklı etkileşimin karmaşıklığının ikinci düzeyini içerir.

Biz açıkça bir yandan küresel ekonomik, teknolojik ve siyasi değişimin dünyayı pazar odaklı kapitalizm, elektronik teknoloji ve liberal demokratik politikalar etrafında birleştirdiği öte yandan kültürün ağırlıklı olarak farklılıkla tanımlandığı bir paradoksla karşı karşıyayız. Yeni milenyumda geçişteki bu anlık gözlem, resimdeki unsurlardan bir tanesini baskın olarak gösterirse hata işlemiş olur. Barber'a göre, McWorld'un (MacDünya) cihada karşı zafer kazanacağı yönündeki beklenti kutuplaşmanın homojenleşmeye yol vereceğinin bir işaretidir. Ancak, küresel kültürel senkre-

tizm resmi, tarihsel önemi uzun süredir devam eden bir temel ilke olduğu için kolaylıkla çürütülebilir.

Küreselleşme, son 5000 yıldır gelişirken (Holton 1998, bölüm 2), daima kültürlerarası ödünç almaya ve değişime dayanmıştır. Küresel yayılma, Philip Curtin'in (1984) işaret ettiği gibi, daima insanlık tarihinde yeniliğin temel kaynağıdır. Çünkü "bilimsel ve kültürel mirasın küçük bir parçasından daha fazlasını icat edebilen insan grubu yoktur" (1). Bununla ilgili önemli bir çelişki ise, küresel yayılma olgusunun kültürel olarak kabul edilmemesidir. Çünkü ödünç alınan şey tipik olarak yerleştirilmekte ya da o kültüre uygun bir hale dönüştürülmektedir. Bu aynı şekilde, interneti bize kazandıran Kaliforniyalı buluşlar ve İngilizcenin çağdaş versiyonunu sağlayan Hint-Avrupa dil mirasına eşit derecede uygulanabilir. Bu durum tarihe kozmopolitanizm ile yerellik arasında kaliteli bir diyalektik süreci armağan eder. Bu herhangi bir zamanda güçlü grupların tahakküm kurmaya çalışmaları ve bunu ancak kısa veya orta vadede başarmalarının sürecidir.

KAYNAKÇA

- Anderson, Benedict. 1994. **Exodus**. *Critical Inquiry* 20: 314-27.
- Appadurai, Arjun. 1990. **Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy**. In *Global Culture*, ed. M. eatherstone. Thousand Oaks, CA. Sage.
- Barber, Benjamin. 1995. **Jihad us. McWorld**. New York: Ballantine Books.
- Curtin, Philip. 1984. **Cross-Cultural Trade in World History**. New York: Cambridge University Press.
- Delanty, Gerard. 1995. **Inventing Europe: Idea, Identity, Reality**. London: Macmillan.
- Ericsson. 1998. *Annual Report*. <http://www.ericsson.com/annual~report/1998/eng/apdf.shtml>.
- Friedman, Jonathan. 1994. **Cultural Identity and Global Process**. Thousand

- Oaks, CA: Sage.
- Geertz, Clifford. 1973. **Religion as a Cultural System.** In *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Hannerz, Ulf. 1992. *Cultural Complexity*. New York: Columbia University Press.
- Harvey, David. 1989. *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Hebdige, Dick. 1987. *Cut n'Mix: Culture, Identity, and Caribbean Music*. London: Methuen.
- Holton, Robert. 1998. *Globalization and the Nation-State*. London: Macmillan.
- Huntington, Samuel. 1996. *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- McNeill, William. 1986. *Polyethnicity and National Unity in World History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Robertson, Roland. 1995. **Glocalization, Time-Space, and Homogeneity-Heterogeneity.** In *Global Modernities*, ed. M. Featherstone, S. Lash, and R. Robertson. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism*. New York: Penguin.
- Schiller, Herbert. 1976. *Communication and Cultural Domination*. New York: International Arts and Sciences.
- Williams, Raymond. 1976. *Keywords*. London: Flamingo.
- Zangwill, Israel. 1914. *The Melting Pot*. London: Heinemann

